

ЕМПАТІЯ ЯК ОСНОВА СТВОРЕННЯ АКТОРОМ СЦЕНІЧНОГО ОБРАЗУ

Анотація. У даній статті розглянуто поняття емпатії та її взаємозв'язок з акторською професією. Досліджено роль емпатії у створенні актором сценічного образу. Опрацьовано суттєві дослідження вчених у області емпатії та виявлено тісний зв'язок цього феномену з акторською професією. Наведено результати експериментального дослідження емпатії у акторів Миколаївського академічного художнього російського драматичного театру, яке підтвердило гіпотезу щодо взаємозв'язку емпатії з акторською професійною діяльністю. Розроблено практичні рекомендації для розвитку емпатії у акторів драматичних театрів. Тезисно викладено структуру розробленого спец курс з емпатії для акторів, який має за мету підвищення її рівня, як засобу підвищення професіоналізму акторів та ефективності репетиційного періоду, який включає в себе створення актором сценічного образу.

Ключові слова: емпатія, актор, мистецтво перевтілення, почуття, К.С. Станіславський.

Golubtsova Lubov, Bilova Maryna
Lugansk State Academy of Culture and Arts

EMPATHY PHENOMENON IN STAFF IMAGE CREATION OF ACTORS

Summary. This article discusses the concept of empathy and its relationship to the acting profession. The role of empathy in the creation of a stage image by the actor is investigated. Empathy (from the Greek. Empatheia – empathy) – a category of modern psychology (today it is widely used by pedagogical and art science), which means the ability of a person to put himself in the place of another person, to understand his feelings, desires, ideas and actions on an involuntary level, to experience similar. with her feeling, understanding and accepting her current emotional state. Very clearly the phenomenon of empathy can be traced in an actor's game, where the actor is transformed into a stage image. Empathy can be called the actor's replacement of any real hero, be it a friend, a stranger or one who shared his sorrow, happiness. Empathy makes it possible to know the feelings of others. So, based on the analysis of theoretical sources and practical experience, we have determined that the most obvious example of empathy is the behavior of the dramatic actor used in the image of his character. Substantial studies of empathy scholars have been conducted and a close link between the phenomenon and the acting profession has been identified. The results of an experimental study of empathy in the actors of the Nikolaev Academic Artistic Russian Drama Theater are presented, which confirmed the hypothesis regarding the relationship of empathy with acting professional activity. Practical recommendations for the development of empathy in actors of dramatic theaters have been developed. The structure of the developed special course on empathy for actors, which aims to increase its level, as a means of enhancing the professionalism of actors and the effectiveness of the rehearsal period, which involves the creation of a stage image. The main purpose of this article is to find ways to involve knowledge of the psychological phenomenon of empathy in the process of creating a stage image by an actor. Developing practical guidelines for engaging empathy development technicians.

Keywords: empathy, actor, art of reincarnation, feelings, K.S. Stanislavsky.

Постановка проблеми. Сучасні реалії та породжені ними вимоги до створення сценічного образу в роботі актора вимагають втілення в роботу нових, сучасних форм та методів у створенні сценічного образу, одним із таких методів є залучення у професійну діяльність акторів знань про феномен емпатії та практичні засоби розвитку емпатії.

Еволюційний хід історії породжує безліч нових відмінностей у стереотипах поведінки, темпераментах та світогляді суспільства, що в свою чергу мусить знайти своє відображення в сценічних образах сучасного театру, але як досягнути повноти перевтілення актора в образ чи ситуацію, в якій власне сам актор ніколи не був? Як перенести в сценічний образ ті емоції та відчуття, які приблизно і сам актор ніколи не відчував? Завдяки прийому використання емпатії, можливо украй максимально перевтілитись в тій чи іншій образ чи ситуацію, що запропоновано не лише драматургом в п'єсі чи режисером, а й на рівні власного психофізичного відчуття досягти необхідного та правдивого розуміння акторського образу. Тому дослідження акторами феномену емпатії і значний вплив впровад-

ження отриманих знань украй необхідно вивчати та використовувати з метою вдосконалення акторської майстерності сучасного актора.

Теоретичне та практичне значення створення актором сценічного образу за допомогою формування емпатійного ставлення виконавця до персонажа та недостатня розробленість проблеми зумовили вибір теми статті – «Емпатія, як основа створення актором сценічного образу».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у вивчення феномена емпатії та психологічних механізмів її функціонування внесли такі вчені як Г.М. Андреева, Е.Я. Басін, М.М. Бахтін, О.О. Бодальов, Л.П. Буєва, Т.П. Гаврилова та ін. Специфічні ознаки емпатії в педагогічній науці знайшли своє висвітлення у працях І.А. Зязюна, С.В. Кондратьєвої, Т.Б. Стратан, О.П. Рудницької та ін. Свій неocenний вклад в осмислення категорії емпатії в мистецтві внесли видатні представники театру К.С. Станіславський, М.О. Чехов, Лесь Курбас.

Проте, незважаючи на звернення науковців до проблеми розвитку емпатії в психології, мистецтвознавстві та педагогіці, багато її аспектів

ще не знайшли того відображення, якого вимагає сьогодення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Багато вчених значну увагу в своїй роботі приділяють соціологічним, педагогічним та іншим аспектам феномену емпатії. Певні аспекти емпатії у мистецтві була частково затронуті зокрема К.С. Станіславським, і розглянені у його славнозвісній «Системі Станіславського». Але жоден із вчених не запропонував конкретний механізм та підхід використання психологічної властивості емпатії саме для практично-тренінгового аспекту у акторському мистецтві. В даній статті наведено результати експериментального дослідження емпатії у акторів Миколаївського академічного художнього російського драматичного театру, яке підтвердило гіпотезу щодо взаємозв'язку емпатії з акторською професійною діяльністю. В даній статті запропоновано конкретні практичні рекомендації для розвитку емпатії у акторів драматичних театрів, з метою підвищення ефективності роботи над створенням актором сценічного образу та вдосконалення професіоналізму.

Мета статті. Головною метою цієї статті є пошук методів залучення знань про психологічний феномен емпатії у процес створення актором сценічного образу. Розробка практичних рекомендацій для залучення у професійну діяльність технік з розвитку емпатії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку суспільства простежується підвищений інтерес до театру, як унікального та синтетичного виду мистецтва, який є особливою формою творчої активності людини та засобом формування духовно багаті особистості, здатної до творчої діяльності.

Будь-який вид мистецтва має свій інструмент, матеріал і виконавця. І у кожному мистецтві суть майстерності полягає в досконалому володінні матеріалом, який наполягає на техніці й вимагає певного інструменту. Але в театральному мистецтві матеріал та інструмент збігаються – це особистість митця, а дії, які він здійснює, виступають матеріалом для створення образу. Тому й техніка володіння інструментом і матеріалом у мистецтві театру теж спільна.

Під час роботи актора над роллю відбувається процес його творчого перевтілення в образ. «Увесь світ – театр, і всі ми актори», – стверджує Вільям Шекспір. Керуючись цим чудовим висловлюванням, ми розуміємо, що театр пропонує нам унікальну можливість брати участь в ідеальній репетиції фатальних проблем реального життя, з якими перетинається сучасна людина і людина майбутнього. А допомагає нам у цьому надзвичайна властивість, що дає змогу проникнути у почуття інших людей, зрозуміти їх. Ця властивість називається емпатією. Можливо, зігравши роль, і, пропустивши через себе почуття свого персонажу, ми уникнемо у життєвих ситуаціях тих помилок, які можливо були б допущені.

Емпатія (від грец. *empathēia* – співпереживання) – категорія сучасної психології (сьогодні її широко використовує педагогічна та мистецтвознавча науки), що означає здатність людини поставити себе на місце іншої особи, зрозуміти її почуття, бажання, ідеї та дії на мимовільному

рівні, переживати подібні з нею почуття, розуміти й приймати її актуальний емоційний стан.

Дуже наглядно феномен емпатії можна простежити в акторській грі, де відбувається перевтілення актора в сценічний образ. Принцип перевтілення є вирішальним принципом системи К.С. Станіславського щодо майстерності актора.

Для того, щоб опанувати мистецтво перевтілення акторові необхідно вміти співпереживати, іншими словами, йому треба бути емпатійним, тому що саме емпатія дає можливість пізнати почуття інших. Допомагає акторові вжитися в образ і передати почуття свого героя.

Принцип творчого перевтілення актора в образ – останній у «Системі». З погляду К.С. Станіславського, кінцевим етапом творчого процесу в акторському мистецтві є створення сценічного образу через органічне творче перевтілення актора в цей образ. Тому, без сумніву, принцип перевтілення є вирішальним принципом «Системи».

На думку Г.В. Крісті, «творчість починається з магічного «якби» К.С.Станіславського, тобто з переключення із площини реального життя у площину уявного» [6].

Справжній зміст магічного «якби» розкривається вмінням актора поставити себе в обставини, що запропоновані роллю. Для цього К.С. Станіславський рекомендує актору вчитися сценічній наївності й безпосередності у дітей, які, будучи звільненими від «розсудливого аналізу», легко захоплюються вигадкою. Магічне «якби» К.С. Станіславського – це дія актора від свого імені («якби я був Патиланом...») або «якби я був Маленьким Принцем...»). Дія актора буде правдивою, якщо він правильно оцінить запропоновані автором обставини. Унаслідок точної оцінки обставин народжується реакція, у результаті якої виникає сама дія, що спрямована на подолання нових обставин [6].

Для того, щоб опанувати мистецтво перевтілення треба вміти співпереживати, іншими словами, потрібно бути емпатійним, тому що саме емпатія дає можливість пізнати почуття інших. Емпатія дає можливість акторові вжитися в образ і передати почуття свого героя.

Безсумнівно, емпатія – це передача актором почуттів свого героя; художником – натури; поетом – відтворення внутрішнього світу іншої людини усередині себе й усередині читача, що розширяє світ свого споглядальника і свій.

Емпатією можна назвати акторське заміщення собою якого-небудь реального героя, будь-то друг, незнайома людина чи та, що поділилася своїм горем, щастям. Емпатія дає можливість пізнати почуття інших.

Отже, на основі аналізу теоретичних джерел і практичного досвіду нами визначено, що найбільш очевидний приклад емпатії – поведінка драматичного актора, що вживається в образ свого героя.

К.С. Станіславський наполягав на вольовому процесі роботи актора над собою, над своїм внутрішнім і зовнішнім матеріалом, тому що творчість актора невід'ємно пов'язана з його особистістю, яка багато в чому себе формує, і, перш за все, свою психофізику. Під психофізичним апаратом ми розуміємо ту матеріальну основу за допомогою якої людина природно і творчо працює.

Метод «фізичних дій» являє собою плідний розвиток ідеї єдності фізичних і психічних процесів

у поводженні людини. Визначений внутрішній стан безпосередньо, прямо не може бути викликаний по сваволі актора, констатує Станіславський, але, оперуючи, «побічно», його можна викликати, «виманити». Діючи фізично від імені персонажа, відповідно до його мети та запропонованих обставин, актор може успішно витягати з глибин власної душі визначені психічні переживання, почуття.

Метод «фізичної дії», перегукується з теорією емоцій Джеймса–Ланге. Висунута незалежно один від одного американським філософом і психологом У. Джеймсом і датським медиком Я.Г. Ланге (80-90-і рр. ХІХ в.).

Відповідно до теорії емоцій Джеймса – Ланге, виникнення емоцій, обумовлене викликуваними зовнішніми впливами змінами як у довільній руховій сфері, так і в сфері мимовільних актів серцевої, судинної, секреторної діяльності. Сукупність відчуттів, зв'язаних із цими змінами, і є емоційне переживання. Згідно Джеймсу: «Ми сумні тому, що плачемо; боїмося тому, що тремтимо, радуємося тому, що сміємося» [4].

Наведена теорія емоцій підтверджує думку театральних педагогів та науковців про те, що саме завдяки використанню методу «фізичної дії», актор успішно оволодіває здатністю викликати в своїй душі необхідні за роллю переживання та почуття – емпатію.

Звернемося до аналізу образного порівняння. Піднімається в небо аероплан: він довго котиться по землі, здобуваючи інерцію. Утвориться рух повітря, що підхоплює його крила і несе машину догори. Актор теж йде і розбігається по фізичних діях, здобуває інерцію. У цей час за допомогою запропонованих обставин, магічних «якби» актор відкриває невидимі крила віри, що несуть його догори, в область уяви, у те, в що він щиро повірив.

Але якщо немає твердого ґрунту або аеродрому, по якому можна розбігтися, чи може аероплан піднятися в повітря? Звичайно, не може. Тому, першою нашою турботою повинно бути створення ґрунту для цього аеродрому, мощеного фізичними діями, міцними своєю правдою.

Все це сприяє емпатійному ставленню актора до свого персонажу, бо пропускаючи його почуття через себе, актор починає значно легше і глибше перевтілюватися в образ.

Для того щоб визначити невід'ємну присутність тісного зв'язку між акторською професією та рівнем розвитку емпатії, було проведено наступне експериментальне дослідження за участі акторів Миколаївського академічного художнього російського драматичного театру. Опитування проводилося за такими методиками діагностики емпатії:

- за А. Меграбяном та Н. Епштейном;
- за В. Бойко.

В експериментальному дослідженні було задіяно дві групи респондентів.

1. Респонденти, що займаються акторською майстерністю – 15 осіб (актори театру).

2. Респонденти, які не займаються акторською майстерністю – 15 осіб (люди інших професій).

Важливо зауважити, що під час експериментального дослідження найбільш значні відмінності між рівнями розвитку досліджуваних властивостей, були виявлені під час дослідження саме емоційної емпатії, у якій головний акцент переноситься на емоційний канал цієї властивості, що є дуже важ-

ливим для актора, адже саме емоційний канал емпатії служить тим проводом, по якому у внутрішній світ постачаються потрібні емоції та почуття. Отже, проаналізувавши отримані результати, визначили, що доля респондентів, які займаються акторською майстерністю, з високим рівнем розвитку емоційної емпатії, значно перевищує долю респондентів з іншої групи. Виходячи з цього можна без перебільшення стверджувати, що заняття акторською майстерністю дійсно сприяє розвитку емоційної емпатії та переконались, що рівень розвитку емпатії і акторська професія тісно взаємопов'язані.

Після того, як у ході проведення дослідження нами було встановлено, що існує певний зв'язок акторської професії з емпатією, ми можемо стверджувати що високий рівень розвитку емпатії дуже впливає на ефективність створення актором сценічного образу. Виходячи з цього нами було розроблено спец курс з емпатії для акторів, з метою підвищення її рівня, як засобу підвищення професіоналізму акторів та ефективності репетиційного періоду, який включає в себе створення актором сценічного образу.

Тезисно розглянемо структуру спец курс з розвитку емпатії:

1. Тренінг « Знайомство з собою та емпатією»:

- знайомство;
- розминка;
- теоретична частина(розкриття поняття емпатії);

– основна частина (вправи, які дають змогу учасникам тренінгу зрозуміти, що таке емпатія і на якому рівні вона розвинена);

– домашнє завдання : учасники тренінгу отримують завдання на розвиток емпатії, які вони будуть виконувати у повсякденному житті протягом тижня.

2. Тренінг « Зворотній зв'язок»

- розминка;
- обговорення домашнього завдання (кожен з учасників має змогу висловитися з приводу того, як він виконував завдання протягом тижня і які емоції та почуття він переживав під час цього);
- ігрові вправи на розвиток емпатії з учасниками тренінгу;
- підведення підсумків.

Висновки з даного дослідження. Виходячи з дослідженого нами теоретичного матеріалу і результатів дослідження, можемо стверджувати, що саме емпатія, як психологічна властивість людини, є основою для створення актором сценічного образу і її відсутність зробила б творче перевтілення актора в образ неможливим.

Вважаємо за потрібне, залучення у творчий процес технік з розвитку емпатії, а саме: тренінгів, під час яких акторам обов'язково дається теоретичне обґрунтування феномену емпатії та практичні завдання та вправи, які дозволяють як виявити рівень емпатії, так і сприятимуть її розвитку. Тренаж та володіння знаннями про емпатію мають значно підвищити професіоналізм актора та ефективність репетиційного періоду. Нами запропоновано залучення у драматичні театри спец курсу з розвитку емпатії, який буде особливо корисним для молодих акторів, які щойно прийняті на службу до театру. Курс створений з метою підвищення ефективності створення актором сценічного образу, шляхом перевтілення актора в образ за допомогою емпатії.

Список літератури:

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка. Київ, 1996. С. 224.
2. Азаров Ю.П. Чувства, техніка, мастерство. Москва, 1962. С. 31.
3. Ананьев Б.Г. Психология чувственного познания. Москва, 1960. С. 486.
4. Джемс В. Психология. Часть II. Санкт-Петербург : Изд-во К.Л. Риккера, 1911. С. 323–340.
5. Лимаренко Л.І. Метод фізичної дії, як засіб формування психотехніки керівника театрального колективу. Зб. наук. пр. Херсон : Видавництво ХДУ, 2005. Випуск XXXIX. С. 283–287.
6. Станіславський К.С. Мое життя в мистецтві. Київ, 1955. С. 428–430.
7. Станіславський К.С. Работа актера над ролью. Москва, 1985. С. 372–374.
8. Станіславський К.С. Работа актора над собою : В 2-х частинах. Київ : Мистецтво, 1953. С. 145–156.

References:

1. Abramyan, V.Cz. (1996). *Teatralna pedagogika* [Theatrical pedagogy]. Kyiv, p. 224.
2. Azarov, Yu.P. (1962). *Chuvstva, texnyka, masterstvo* [Feelings, technique, skill]. Moskva, p. 31.
3. Anan'ev, B. G. (1960). *Psixologyya chuvstvennogo poznanyya* [Psychology of Sensory Knowledge]. Moskva, p. 486.
4. Lymarenko, L.I. (2005). *Metod fizychnoyi diyi, yak zasib formuvannya psixotexnyky kerivnyka teatralnogo kolektyvu* [The method of physical action as a means of forming the psychotechnics of the head of the theater collective]. *Zb. nauk. pr. Kherson: Vydavnyctvo KhDU, № XXXIX*, pp. 283–287.
5. Stanislavskiy, K.S. (1955). *Moye zhyttya v mystecztvi* [My life in art]. Kyiv, pp. 428–430.
6. Stanislavskiy, K.S. (1985). *Rabota aktera nad rolyu* [The actor's work on the role]. Moskva, pp. 372–374.
7. Stanislavskiy, K.S. (1953). *Robota aktora nad soboyu* [Actor work on himself]. V 2-x chastynax. Kyiv: *Mystecztvo*, pp. 145–156.
8. Dzhems, V. (1911). *Psixologyya* [psychology]. Chast II. SPb.: *Yzd-vo K.L. Rykкера*, pp. 323–340.